

YASHIRIN IQTISODIYOT VA MAMLAKATDA UNI KAMAYTIRISH YO'LLARI

Farg'ona Politexnika instituti "Iqtisodiyot" kafedrasida katta o'qituvchisi

Axunova Ma'rifat Hakimovna

e-mail: ahunovamarifatxakimovna@gmail.com

Farg'ona Politexnika instituti talabasi

Abdullayev Jahongir Nurali o'g'li

e-mail: abdullayevj711@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada yashirin iqtisodiyot, uning shakllanishi va rivojlanishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar tahlil qilingan hamda "yashirin iqtisodiyot" ga qarshi samarali kurashish yo'llari bayon qilingan. Shuningdek, yashirin iqtisodiyotni kamaytirish bo'yicha xulosa va takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: *yashirin iqtisodiyot, iqtisodiy munosabatlar, raqamli texnologiyalar, naqdsiz to'lovlar.*

ТЕНЕВАЯ ЭКОНОМИКА И ПУТИ СНИЖЕНИЯ ЕЕ В СТРАНЕ

Аннотация: В данной статье анализируется теневая экономика, основные факторы, влияющие на ее формирование и развитие, а также описываются пути эффективной борьбы с «теневой экономикой». Кроме того, даны выводы и предложения по сокращению теневой экономики.

Ключевые слова: *скрытая экономика, экономические отношения, цифровые технологии, безналичные расчеты.*

HIDDEN ECONOMY AND WAYS TO REDUCE IT IN THE COUNTRY

Abstract: This article analyzes the underground economy, the main factors affecting its formation and development, and describes ways to effectively fight against the "underground economy". In addition, conclusions and suggestions on reducing the hidden economy are given.

Key words: *hidden economy, economic relations, digital technologies, cashless payments.*

Kirish

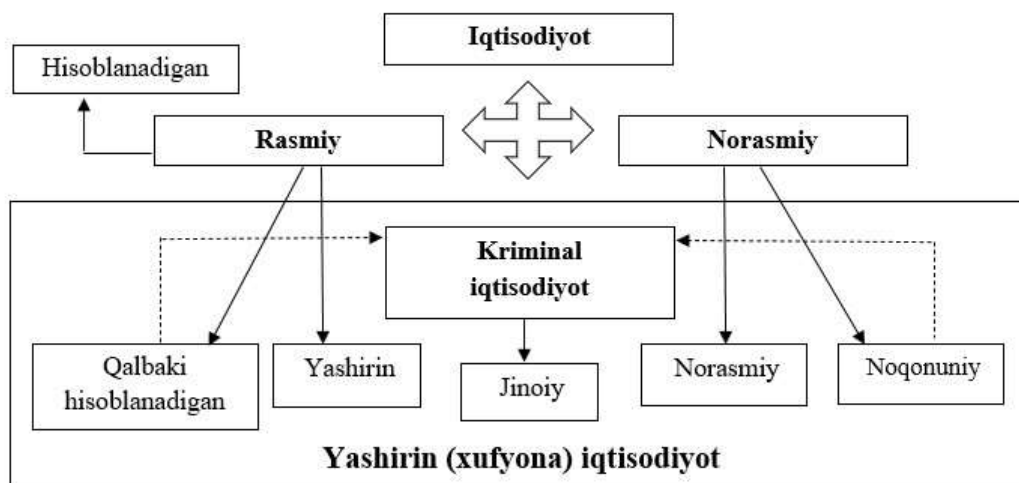
Yashirin iqtisodiyot bu – iqtisodiy faoliyatni jamiyatdan yashirish va davlat tomonidan nazorat hamda hisoboti yuritilishi olib borilmasligini, shu bilan birga, iqtisodiyotning kuzatib bo'lmas va norasmiy qismidir. Boshqacha aytganda, yashirin

iqtisodiyot oshkora payqab bo'lmaydigan tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash, iste'mol jarayonlari - iqtisodiy munosabatlar bo'lib, uning negizida ayrim kishilar yoki kishilar guruhi manfaatlarini yotadi. Yashirin yoki norasmiy iqtisodiyot butun dunyo bo'ylab hukumatlar va biznes uchun jiddiy muammo tug'diradi. U hokimiyat tomonidan soliqqa tortilmaydigan yoki nazorat qilinmaydigan bir qator iqtisodiy faoliyat turlarini o'z ichiga oladi. Bu ko'pincha davlat daromadlarining kamayishiga, bozor raqobatining buzilishiga va ishchilar uchun ijtimoiy himoyaning pasayishiga olib keladi. Yashirin iqtisodiyotning zararli ta'sirini tan olgan holda, mamlakatlar norasmiylikni kamaytirish va barcha iqtisodiy ishtirokchilar uchun teng sharoitlarni ta'minlash strategiyalariga tobora ko'proq e'tibor qaratmoqda.

Asosiy qism

Jahonning deyarli barcha mamlakatlarida yashirin iqtisodiyot mavjud bo'lib, hozirga qadar hech bir mamlakatda uni butkul yo'q qilishga erishilmagan. Lekin ko'p davlatlarda bunday iqtisodiyotning ulushi va ta'siri minimal darajada kamaytirilganligini, jumladan Yevropa davlatlarida yashirin iqtisodiyot va korrupsiyaga qarshi kurashishda soliq mexanizmlariga, ya'ni soliqlarning yuqori darajada belgilanganligini misol qilib keltirish mumkin. Aynan soliqlarning yuqori darajadali ko'p hollarda yashirin iqtisodiyotning palak otishiga to'sqinlik qiladigan omillardan hisoblanadi. Bugungi kunda butun dunyo mamlakatlari ushbu muammoni kamaytirish chora tadbirlarini amalga oshirmoqda. Bundan tashqari yurtimizda ham yashirin iqtisodiyotni kamaytirish bo'yicha keng qamrovli tadqiqot ishlari va chora tadbirlar ko'tilmoqda. [1]

Yashirin iqtisodiyot nafaqat murakkab ijtimoiy-iqtisodiy voqelik, balki davlat hisobi hamda nazoratidan tashqarida rivojlanadigan va shu sababdan ham rasmiy statistikada aks etmaydigan xo'jalik faoliyatidir. Mamlakatimizda yashirin iqtisodiyot darajasini pasaytirish uchun rivojlangan davlatlarning bosib o'tgan yo'llaridan

o'zimizga mos bo'lgan yo'nalishlarini tanlab, bosqichma-bosqich amalga oshirish lozim.

1-rasm. Yashirin iqtisodiyot tuzilmasi tarkibi

O'zbekistonda amalga oshirilgan ayrim tadqiqotlarda xufyona iqtisodiy sektor faoliyati kelib chiqish sabablari iqtisodiy tizimning xususiyatlari bilan bog'liq degan xulosaga kelingan. Uni alohida mamlakatlar, tarmoqlar, bozorlar va korxonalar iqtisodiy ahvolidan o'ziga xos sharoitlaridan kelib chiqishi qayd etilgan hamda eng muhim sabablar sifatida:

1) moliya-kredit tizimini rivojlantirishdagi nomutanosibliklar (soliqlarning haddan oshirilishi, valyuta qora bozori va h.k.);

2) iqtisodiyot infratuzilmalari yaxshi rivojlanmaganligi (transport logistikasi sustligi);

3) iqtisodiyotdagi tarkibiy nomutanosibliklar (qayta ishlash sektori pastligi);

4) iqtisodiyotning monopoliyalashuvi (raqobat tamoyillarini buzilishi);

5) aholining kuchli ijtimoiy tabaqalanishi (real ishsizlik darajasi o'sishi);

6) korxonalar moliyaviy ahvolidan yomonlashuvi (tayinlangan ijara ko'lamini oshirish va h.k.);

7) davlatni tartibga solishdagi muammolari (turli xil litsenziya, sertifikat va ruxsatnomalar olinishida ko'zda tutilmagan xarajatlarning mavjudligi, tegishli hujjatlarni rasmiylashtirishdagi qiyinchiliklar) e'tirof etilgan.[2]

Yashirin iqtisodiyotning mavjudligi bir qator salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin, jumladan:

❖ Iqtisodiy faoliyatni soliq hisobotlarida aks ettirmaslik, hukumatlar davlat xizmatlari va infratuzilmani rivojlantirish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan soliq tushumlaridan mahrum bo'ladi;

❖ Norasmiy biznes ko'pincha qoidalar va soliqlardan bo'yin tovlaydi, rasmiy korxonalarni noqulay ahvolga solib, bozor raqobatini buzadi;

❖ Yashirin iqtisodiyotdagi ishchilar ko'pincha mehnatni muhofaza qilish, ijtimoiy ta'minot yoki asosiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatidan foydalanmaydi.

Hukumatlar va siyosatchilar yashirin iqtisodga qarshi kurashish va rasmiylashtirishni rag'batlantirish uchun turli chora-tadbirlarni amalga oshirdilar. Ba'zi samarali strategiyalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

✓ Soliq nazoratini kuchaytirish, raqamli hisobot tizimlarini joriy etish va ixtiyoriy ravishda oshkor qilish uchun imtiyozlarni taklif qilish norasmiy iqtisodiy faoliyatni rasmiy soliq tizimiga kiritishga yordam beradi;

✓ Murakkab soliq tizimi qoidalari biznesni norasmiy sektorga olib kelishi mumkin. Ma'muriy jarayonlarni soddalashtirish va tartibga solish to'siqlarini kamaytirish rasmiylashtirishni rag'batlantirishi mumkin;

✓ Ishchilar uchun tegishli himoya va imtiyozlarni ta'minlovchi mehnat bozori islohotlarini amalga oshirish orqali norasmiy bandlikning keng tarqalishini to'xtatishi mumkin.[3]

Jahon tajribasida yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashilayotganda ma'lum tamoyillarga amal qilish to'g'riroq hisoblanadi.

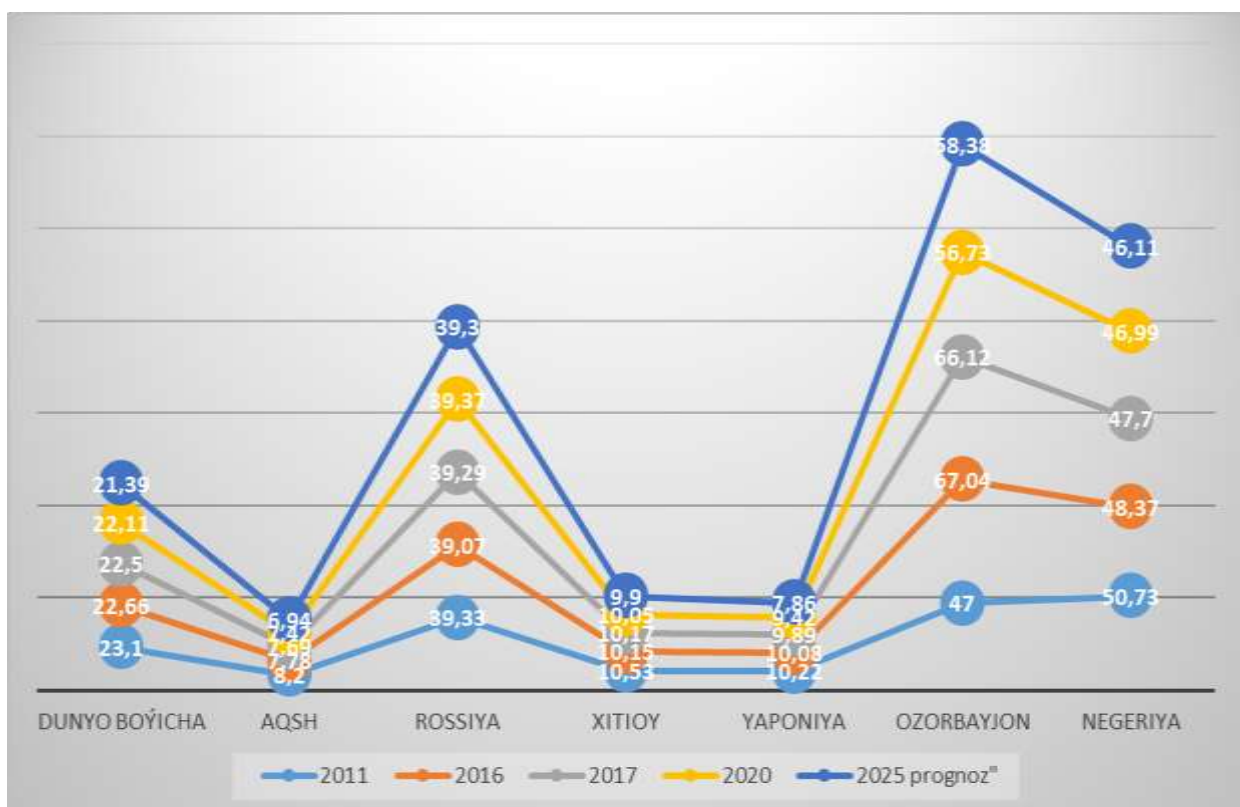
1. Davlat shunday shart-sharoit yaratishi kerakki rasmiy iqtisodiyotda faoliyat yuritish "soya"da bo'lishdan yaxshiroq va "soya"da bo'lish faoliyatni to'xtatishdan yaxshiroq bo'lishi kerak. Bu degani yashirin iqtisodiyotni qisqarish tezligi va ko'lami o'zining optimal nuqtasiga ega.

2. Xufyonalikni qisqartirishdagi qattiqqo'llik adolatli qonun normalari joriy qilingandan keyingina amalga oshishi kerak. Zero, ishchilarni "soya"da ishlashiga soliqlarning balandligi turtki berayotgan bo'lishi mumkin. Shunda ham qattiq kurash normalari joriy etilsa, ishsizlik ko'payadi hamda iqtisodiyotning rasmiy qismi ham zarar ko'radi.

3. Jahon banki tadqiqot natijalariga ko'ra, mamlakatimizdagi tadbirkorlarning aksariyati (23 foiz) soliq stavkalarining yuqoriligi biznesni rivojlantirishga ta'sir ko'rsatayotgan asosiy omil sifatida ko'rishmoqda. Kichik va o'rta biznes (23 foiz) vakillarida soliq stavkalari muammosining dolzarbligi yirik korxonalariga (19 foiz) nisbatan ancha yuqori.[4]

1-diagramma

Dunyo bo'yicha yalpi ichki mahsulot hajmiga nisbatan xufyona iqtisodiyot ulushi o'zgarishlari dinamikasi va 2025 yil prognozi

Ushbu ma'lumotlar xufyona iqtisodiy sektor nafaqat rivojlanayotgan davlat uchun, balki rivojlangan davlatlar iqtisodiyoti uchun ham xos ekanligini ko'rsatmoqda.

Xufyona iqtisodiyot davlat organlari tomonidan tartibga solinishi qiyin bo'lgan hamda iqtisodiyot rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan sektor hisoblanadi. Ushbu sektor ulushining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi darajasining yuqoriligi davlat byudjet-soliq siyosati samaradorligini pasaytiradi.[5]

Yurtimizda tadbirkorlarga tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish imkoniyati yaratilayotganiga, imtiyozlar va subsidiyalar ajratilayotganiga qaramay, O'zbekistonda yashirin iqtisodiyotning ulushi hamon yuqori darajada – 40 foizni tashkil etmoqda, bu pul bilan ifodalanganda qariyb 32 milliard dollarni tashkil etadi.

Xulosa

Yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashish murakkab va ko'p qirrali muammo bo'lib, huquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy choralarni o'z ichiga olgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Norasmiylikning asosiy sabablarini bartaraf etish va rasmiy iqtisodiy ishtirok etish uchun qulay muhit yaratish orqali mamlakatlar yashirin iqtisodiyotning zararli ta'sirini kamaytirishi, barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashi va hamma uchun adolatli bozorni ta'minlashi mumkin.

Odatda kam to'lanadigan ish o'rinlari yashirin iqtisodiyotning asosiy qismini tashkil etadi. Agar ularga qarshi to'g'ridan-to'g'ri kurashiladigan bo'lsa, kam ta'minlangan aholi qatlamlari zarar ko'rishini mumkin va daromadlar talab kamayishi natijasida iqtisodiy o'sish ham sekinlashishi xavfi mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mbutor, M. O., & Uba, I. A. (2013). The impact of financial inclusion on monetary policy in Nigeria. *Journal of Economics and International Finance*,
2. Khakimovna, A. M. (2023). ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ К РЕШЕНИЮ ПРОБЛЕМ, ВОЗНИКАЮЩИХ В ЦИФРОВИЗАЦИИ РЕВОЛЮЦИИ «ИНДУСТРИЯ 4.0». *Nazariy va amaliy tadqiqotlar xalqaro jurnali*, 3(9), 18-25.
3. Akhunova, M. K. (2023). THE ROLE OF INNOVATION IN THE DEVELOPMENT OF THE NEW UZBEKISTAN. *Nazariy va amaliy tadqiqotlar xalqaro jurnali*, 3(1), 11-20.
4. Ahunova, M. K. (2021). Use of investment in the development of the national economy. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 10(3), 232-236.
5. Ahunova, M. K. (2021). Improvement of innovative mechanisms in economic development. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(10), 1572-1576.
6. Тухтасинова Д., Ахунова М. ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА РАҚАМЛИ ҲАЁТ //Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences. – 2023. – Т. 3. – №. 6. – С. 98-103.